

Araştırma Makalesi

Türk müziği çalgılarından Bağlama ailesine analitik bir bakış¹

Mehmet Alan²

Müzik Öğretmenliği Bölümü, Eğitim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş: 13 Ocak 2024
Kabul: 17 Mart 2024
Online Yayın: 30 Mart 2024

Anahtar Kelimeler

Bağlama
Bağlama Ailesi
Bağlama ailesi çalgıları

Öz

Türk Halk Müziği çalgılarımızdan olan bağlama çalgısının her biri değişik adlarla anılan geniş bir ailesi olması, müziğimizdeki çalgısal boyutun aynı ailede farklı adlarla anılmasının kargaşa oluşturması görüntüsünü değişik bir bakışla ele almanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada bağlama ailesini yapısal ve kuramsal olarak ele alıp analitik bir inceleme ile günümüz Türk halk müziğine gönül veren yeni nesil kuşaklara çalgı ailelerinin değişik adlarla anılmasına farklı bir bakış getirmek amaçlanmıştır. Bağlama ailesi gibi, aynı yapıda çok adlı aile bireylerine sahip olan ney çalgısı da örneklenirken, bağlamanın yalnız boyu ile değil, yöresel olarak da farklı adlar aldığı görülmüştür. Doküman analizi ile yapılan bu çalışma, bağlama ailesi ile sınırlandırılmıştır. Bağlama ailesi; meydan sazı, divan sazı, çöğür, bağlama, bozuk, aşık sazı, tanbura, iki telli saz, bulgari, Irızva, kara düzen, cura, bağlama curası, tanbura curası şeklinde sınıflandırılması yapılmış ve özellikleri belirtilmiştir. Bunun yanında bağlamada perdeleme sistemi açıklanmıştır.

3023-7890 / © 2024 TOD
Genç Bilge Yayıncılık tarafından
yayınlanmakta olup, açık erişim,
CC BY-NC-ND lisansına sahiptir.

Makaleye atıf için

Alan, M. (2024). Türk müziği çalgılarından Bağlama ailesine analitik bir bakış. *Türk Organoloji Dergisi*, 1(1), 11-17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11193738>

Giriş

Bağlama çalgısı Türk dünyasında **kopuz** olarak ta adlandırılan bir Türk halk müziği çalgısı olup **saz** adıyla da anılır. Bağlama, tek bir adet çalgıya verilen bir ad değildir. Bağlama ailesi diye de adlandırılan birden fazla boyutta ve ad'la anılan büyük bir ailedir. “**Bağlama (bağulama, balama, bavlama, bavulama)** Armudi gövdeli, ağaçtan oyularak veya ince dilimlenmiş ağaçların birbirine yapıştırılmasıyla imal edilen, gövdeye göre en az bir buçuk-iki kat uzunluğunda sapı olan, telli, elle veya tezeneye çalınan halk çalgısı. “Bağlama” isminin sapına bağlanan perde bağlarından geldiği varsayılır” (Duygulu, 2014 s:66). Duygulu, bağlamanın bu isimle anılmasının 20. yüzyılın başlarına kadar götürülebileceğini belirtmektedir. Öte yandan günümüzde **bağlama** olarak anılan bu çalgının atası olarak adlandırabileceğimiz **kopuz** ise geçmişi çok daha eski tarihlere kadar uzanmaktadır. “Mızraplı çalgılarımızın atası olarak bilinen Kopuz, Türklerin en eski sazlarından biridir. En az 15 asırdan beri kullanılmış olan bu ünlü mızraplı saz, bugün yerini Anadolu’da bağlama ve ailesi sazlarına bırakmış olmakla beraber, Orta Asya ve Sibiryaya Türkleri tarafından halen kullanılmaktadır” (Açın, 1994, s. 85). Tezeneli çalgılarımızın, kopuzdan gelme çalgılar olduğu bilinmekte ise de Türk müziğinin ve çalgılarının tarihini net olarak ... *tarihinden beri, ...çalgısından türetilmiştir* gibi ifadelerle anlatmak oldukça zordur. Yazılı kaynakların çok uzak geçmişe dayanmaması karışıklığa sebep olmaktadır. Türk Halk Müziğinin telli çalgılarına saz denilmesinin yanı

¹ Bu çalışma 2012 yılında Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, Türk Musikisi Programında hazırlanmış olan “Bozuk Düzeni Bağlama Öğretiminde Başlangıç Düzeyine Yönelik Bir Model Önerisi” adlı tezden üretilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Anabilim dalı, Eskişehir, Türkiye. E-mail: mehmeta@anadolu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1821-4870

sıra, bağlama çalgısına saz denilmesi dahi oldukça karışıklık yaratmaktadır. Kaldı ki bağlama çalgısına bozuk da denildiğini ve bozuk adında bir de akort düzeni olduğunu alan yazında görmek mümkündür. “Ege Anadolu’sundan Burdur, Sandıklı, Teke taraflarında Bozuk vardır. Dersim; Tunceli taraflarında Bozuk, bağlama düzenlerinden birinin adıdır” (Gazimihal, 1975). “Bağlamanın kökeni kopuza dayanır. Kopuz Orta Asya’dan Çin’e, Kıpçaklara, oradan da Avrupa’ya yayılmış, Hunlulardan Bizans’a geçmiş, Oğuzlarla Anadolu’ya girmiş, Selçuklularla da yerleşmiştir” (Demirsipahi, 1975, s.165).

Alan yazından da anlaşılacağı üzere bağlamanın Türk müzik kültüründe oldukça köklü bir tarihe dayandığı görülmektedir. Kopuz (kobuz, kubuz) çalgısının günümüzde görülen yenilenmesi olarak ta anılabileceği görüşü de ortadadır. Kopuz çalgısının adı genellikle tek bir ad olarak ta anılsa değişik boylarına da kopuz adı verildiği gözlenmiştir. Anadolu da yerleşik olarak Türk müziğinde anılan bağlama ise değişik boylarına değişik adlar alan bir yapıda görülmektedir. “**Bağlama.** 12. ve 13. Yüzyıllardan beri bilinen, telli, Türk halk çalgısı. Halk arasında yaygın adı saz. Kopuzun zamanla değişen biçimi olarak bilinir. Orta Asya Türklerinde kopuz çalarak öğütler veren şairlere ‘ozan’ denirdi. Zamanla kopuzun adı saz olmuş, ozanlara da ‘saz şairi’, ‘aşık’ gibi adlar verilmiştir. Madensel tellerin kullanılmasıyla sapı uzamış, bir ara adına kolca kopuz da denilmiştir. Değişik boylardaki *cura*, *divan sazı*, *tambura*, *bozuk* ve *onikiteli*, bağlama ailesini oluşturan diğer telli çalgılardır” (Sözer, 2018, s:24). Sözer’de, Duygulu’da ve diğer birçok müzik teorisyeni bağlama ailesini genellikle cura, tambura, bağlama ve divan sazları adı altında genellikle dört tür çalgıyı bağlama ailesi olarak tanımlamışlardır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, çok geniş bir aileye sahip olan ve günümüzde çoğu kullanılagelen bağlama ailesinin fertlerinin tanımlanmasıdır. Boylarına göre değişik ad alması, çalgının daha geniş bir ses aralığına ve ses rengine ulaşmasına neden olmuştur. Bazı bağlama ailesi çalgılarının yöresel olarak da adlandırıldığını belirtmekte yarar vardır. Özellikle değişik ağaçlardan, oyma veya yaprak saz olarak üretilen her bağlama ailesi çalgısı, Türk halk müziğimizi tını zenginliğine ulaştırmaktadır. Bu çalışmayla, günümüzde çoğunluğu kullanılan bağlama ailesi çalgılarının daha iyi tanınması hedeflenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacına yönelik olarak, doküman analizi yöntemi ile betimsel anlatım kullanılmıştır. Bu çalışma Türk halk müziğinin, telli tezeneli çalgılarından bağlama ailesiyle sınırlandırılmıştır. “Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir (Yıldırım-Şimşek, 2013, s:218)”. Araştırmacılar, yaptıkları araştırmanın içeriği doğrultusunda veri kaynakları içerisinde hangi veri kaynağının önem taşıdığını ve kullanabileceğini araştırmaya daha yararlı olacağını seçebilirler. Örneğin, eğitim ile ilgili bir araştırmada şu tür dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir; eğitim alanında ders kitapları, program (müfredat)yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler, vb. (Boğdan ve Biklen, 1992; Goetz ve LeCompte, 1984).

Bulgular

Bağlama çalgısının ailesinin genişlemesinin en önemli nedeni, geliştirilen perdeleme sistemi ile ilgilidir. Bağlama yapımcıları ellerindeki kütüğünü oyarak bir bağlama teknesi hazırladığında, herhangi bir ölçüleme yapmadan, elde edilebilecek olası en büyük tekneyi yapmaya çalışmışlardır. Elindeki ahşap malzemeden ulaşabildiği boyutun perdelemesi Türk çalgı kültüründe çok kolaydır. Bu nedenle de her boyutta bağlama çalgısı perdeli olmasına karşın rahatlıkla kullanılacak çalgı haline gelebilmektedir. Böylece zengin bir çalgı ailesi oluşmaktadır. Bu yapıyı Türk nefesli çalgılarından *ney*’de de görmekteyiz. Kısaca ney’e bir göz atacak olursak geniş bir ailesi olduğu göze çarpmaktadır. “Ses renklerine, boylarına ve akortlarına göre 12 boy ney vardır. Bunlardan 7’sinin temel sesleri natürel, 5’inin diyezlidir. Temel sesi diyezli olana *mabeyn* denir. Ney boyları, akortlarının (ahenk) adlarıyla anılır. Pesten tize doğru ney’ler şu

adları taşırlar: *Bolabenk, davud, şab, mansur, kızneyi, müstabzen* ve *sipürde*. Boyları yarıyarıya kısaltılmış olanlarına ise *nısfıye* denir” (Sözer, 2018, s: 166). Sözer’in Müzik Terimleri Sözlüğünde anlattığı gibi, boylarına göre ney çalgısı değişik adlarla anılmaktadır.

Bağlama Ailesi

Bağlama ailesine şekil ve yapı itibariyle baktığımızda, farklı boylardan, farklı sayıda tellerden ve farklı akortla aralarında boy ve ses rengi bakımından çok çeşidi olan aynı çalgıyı görmekteyiz. Ülkemizde, telli çalgılara Saz denilmesine rağmen, halk arasında bağlama çalgısına Saz’da denilmektedir. “Bağlama ailesi başlıca şu sazlardan oluşmaktadır; Meydan Sazı, Divan Sazı, Çöğür, Bağlama, Bozuk, Aşık Sazı, Kara Düzen Tanbura, Cura Bağlama, Bulgari, Irızva, Bağlama Curası ve Tanbura Curası v.s.” (Açın, 1994, s. 89).

Resim 1. Divan Sazı Bağlama Tanbura Cura

Meydan Sazı

Genellikle meydanlarda çalınması sebebiyle bu adı alan Meydan Sazı, bağlama ailesinin en iri gövdeli ve en çok telli olanıdır. Tel sayısı itibariyle onikiteli de denir. Yaklaşık 30, 32 perde bulunan Meydan Sazının en ince teli 35, 40 numaradır. La sesine akort edilir.

Form Boyu: 52.5 cm.

Sap Boyu: 70 cm.

Tel Boyu: 112 cm.

Form Eni ve Derinliği: 31.5 cm.

Divan Sazı

Divan Sazı, Meydan Sazından biraz daha küçük olup, dört ses daha tiz re sesine akortlanır. Dokuz tellidir. Bazı yorumcular yedi tel takmaktadırlar.

Form Boyu: 49 cm.

Sap Boyu 65 cm.

Tel boyu: 104 cm.

Form Eni ve Derinliği: 29.5 cm.

Çöğür

Günümüzde daha çok curası Çöğür adı ile kullanılmaktadır. Divan sazına yakın büyüklüktedir. Dokuz veya altı tel takılır. Çöğürün alt iki telin La sesine akort edilir. Orta tellerden biri La, diğeri ise Re sesine akort edilir. Üst teller Sol sesine akort edilir. 15 kadar perdesi bulunur.

Bağlama

Bağlama ailesinin temel sazıdır. 17 ile 24 arası perdelidir. Altı veya dokuz tel takılır. Alt telleri La sesine akort edilirken orta ve üst teller farklı düzenlere göre değiştirilir.

Form Boyu: 42 cm.

Sap Boyu: 55 cm.

Tel Boyu: 88 cm.

Form Eni ve Derinliği: 25 cm.

Bozuk

Üçer telden oluşan üç grup olarak dokuz tel takılan bu sazın 15 ile 18 arasında değişen perdesi bulunur. Bağlama boyutlarında olan bu çalgımız genel olarak Güney ve Ege Bölgelerimizde bozuk adıyla kullanıla gelmiştir. Bozuk Düzeni adıyla da anılan akort düzeni alt teller La, orta teller Re ve üst tellerde ise Sol sesine çekilir.

Aşık Sazı

Normal bağlamaya göre sapı daha kısa olan saz, çoğunlukla halk ozanlarının kullanması sebebiyle Aşık Sazı olarak anılmaktadır. 13, 15 arasında değişen perdeleri bulunur.

Tanbura

Bağlamadan daha küçük ve dört ses tiz bir çalgıdır. Divan sazının curası olarak bilinir. Bağlamanın en çok kullanılan türüdür. Alt teller Re, orta teller Sol ve üst teller ise Do sesine akort edilir.

Form Boyu: 38 cm.

Sap Boyu: 50 cm.

Tel Boyu: 80 cm.

Form Eni ve Derinliği: 22.8 cm.

İki Telli Saz

Cura bağlama büyüklüğünde olan bu saz, adını üzerinde bulunan iki telinden almaktadır. Çiftetelli oyunu bu çalgıyla icra edildiğinden sazın adını almıştır. Günümüzde Kosova ve Makedonya Türklerinde halen kullanılmaktadır.

Bulgari

Cura'ya yakın büyüklükte olan bu çalgı, Kayseri yöresinde ve Güneyde görülür. Dört telli olduğu gibi iki telli olanlarına da rastlanır. "Eski Volga boylarında yerleşmiş, Bulgari isimli Türk Boylarından bazıları Anadolu'ya geçerek Toros bölgesindeki yaylalara yerleşmişler ve ellerinden düşürmedikleri cura bağlamalarının bir benzeri olan bu sazın adı onlardan gelmektedir" (Açın, 1994, s.92-93).

ırızva

Cura bağlama büyüklüğünde olan bu sazın teknesi konik biçimdedir. Parmakla çalınır. 13 perdeli olup üç tek tellidir.

Kara Düzen

ırızva gibi parmak uçları ile çalınan bu çalgı günümüzde Gaziantep yörelerinde kullanılmaktadır. Karadüzen, ırızvadan biraz daha büyükçedir.

Cura

Bağlama ailesinin en küçük çalgısı olup yedi ile onaltı arasında değişen perdeye sahiptir. Çoğunlukla altı telli olsa da, iki telli olanlarına da rastlanmaktadır. Cura, bağlama veya bozuk düzeninde akort edilir. İki telli curaların alt teline La, üst teline de Re sesi akort edilir.

Bağlama Curası

Bağlamadan bir oktav daha tizdir. La sesine akort edilir.

Form Boyu: 26.5 cm.

Sap Boyu: 35 cm.

Tel Boyu: 56 cm.

Form Eni ve Derinliği: 15.5 cm.

Tanbura Curası

Tanburadan bir oktav daha tizdir. Re sesine akort edilir.

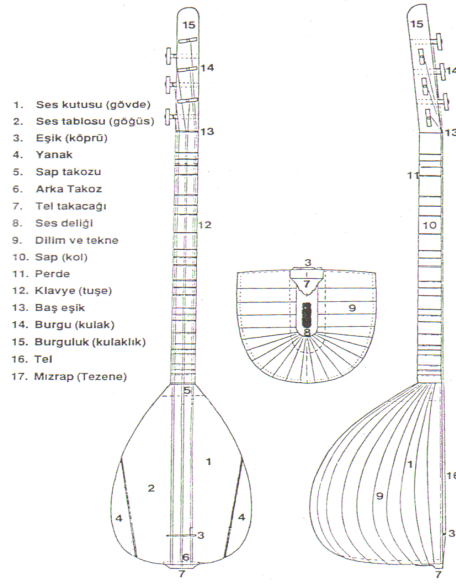
Form Boyu: 22.5 cm.

Sap Boyu: 30 cm.

Tel Boyu: 48 cm.

Form Eni ve Derinliği: 13.5 cm.

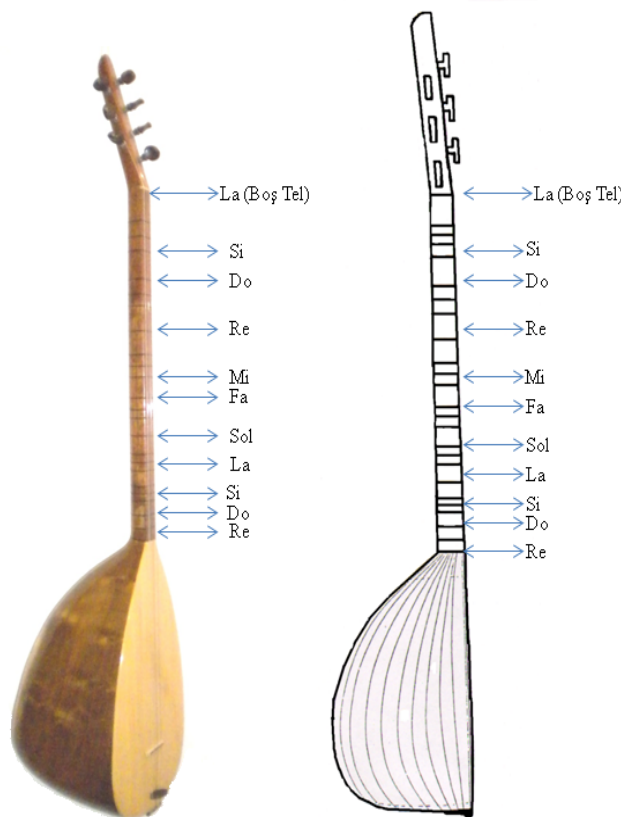
tezener kullanılmaktadır. Bağlama ailesinde sap üzerinde 13 ile 30 arasında perde bulunur. Bu perdeler önceleri kirışten yapılmaktaysa da günümüz çalgı yapımcıları misina kullanmaktadırlar.

Şekil 1. Bağlamanın Anatomisi (Açın, 1995, s.85).

Bağlamada Ana Perdeler

Bozuk düzen bağlamanın alt telde baş eşiğteki boş telde La ve alt telin son perdesi Re arasında on bir ana perde (ses) alır. Bu perdeler sırasıyla, La, Si, Do, Re, Mi, Fa Sol, La, Si, Do ve Re'dir. Kromatik sistem içerisinde incelendiğinde, toplam olarak, on yedi perdeyi (sesi) oluştururlar. Bu on bir ana perde, alt telin birinci boş teldeki, La ve alt telin on ikinci perdesi olan, La arası ve alt telin beşinci perdesi olan, Re ile alt telin on yedinci (son) perdesi olan Re perdeleri arasında birer oktavlık iki diziyi tamamlar. Bu bize bozuk düzende birer oktavlık iki karar perdesi oluşturur.

Şekil 2. Bağlama ve Bağlama Şeması Üzerinde Alt Telde Ana Perdeler.

Sonuç

Görüldüğü üzere, bağlama ailesindeki çalgıların boyları göz önüne alınarak farklı isimlerle kullanılması, yalnız yapısal değişikliklere dayanmamaktadır. Anlam bakımından kullanıldığı yere göre isim alması kalabalık meclislerde (divanda) çalınan bağlamaya “*divan sazı*” denilmesi gibi, değişik yörelerde de bazı bağlama ailesi sazlarına “*abdal sazı*”, “*aşık sazı*”, “*meydan sazı*” gibi ad’lar almasını da sağlamıştır. Ney çalgısının da akort yapılarına göre değişik adlar alması da bağlama ile aynı şekilde kalabalık bir çalgı ailesi oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu bize bağlama ailesinin Türk Halk Müziğini, ses renkleri bakımından çok güzel bir zenginliğe kavuşturduğunu da göstermektedir. Türk Halk müziğindeki yöresel tını zenginliklerini birazda çalgısal zenginliğin de getirdiği yadsınamaz. Yöresel tını farklarını duyurmak maksadıyla binyıllarca gelişmesini sürdürmüş olan çalgısal zenginlik, bağlama veya ney çalgıları örneğindeki çalgı aileleri genişliği, Türk müziğini çok geniş bir ses ve ses rengine ulaştırmıştır.

Kaynakça

- Açın, C. (1994). *Enstrüman Bilimi (Organoloji)*. İstanbul: Yenidoğan Basımevi
- Açın, C. (1995). *Türk ve Batı Enstrümanlarının Form ve Akustik Projeleri*. İstanbul: Emek Basımevi
- Alan, M. (2012). *Bozuk Düzeni Bağlama Öğretiminde Başlangıç Düzeyine Yönelik Bir Model Önerisi*. İstanbul: Yayınlanmamış Haliç Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi
- Demirsipahi, C. (1975). *Türk Halk Oyunları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Duygulu, M. (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*. Ankara: Pan Yayıncılık.
- Gazimihal, M. R. (1975). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sözer, V. (2018). *Müzik Terimleri Sözlüğü* (3. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yazar Özgeçmişi

Dr. Öğr. Üyesi **Mehmet Alan**, 1986 yılında lisans eğitiminin Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü’nde, yüksek lisans eğitimini 2012 yılında Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı’nda, Sanatta Yeterlik eğitimini 2018 yılında Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı’nda tamamladı. Çalışma alanları; Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Vokal Müzik, Caz Müziği, Müzik Tarihi, Etnomüzikoloji, Müzik Eğitimi ve Müzik Öğretim Yöntemleri, Çağdaş Sanat şeklindedir. Seçilen akademik çalışmaları; Alan, M. (2024). Türk müziği çocuk şarkılarında Kürdi (Frigien) makamı yapısının incelenmesi. *Türk Müziği Dergisi*, 4(1), 57-64. Alan, M., and Gürgen, İ. (2023). Contribution of folk songs to language skills of primary school students within the scope of qualified teacher training programs” *Journal for the Interdisciplinary Art and Education*, 4(2), 83-90. Alan, M. (2023). The examination of the workbooks on “bağlama” teaching within the scope of systematic exercises, 2nd International Rast Music Congress (IRMC), Antalya. January 14-15th. e-ISBN Proceedings Book: 978-605-06640-8-9 Alan, M. (2021). *BONA Türk Müziğinde Dizi-Seyir Alıştırmaları*. Yurtrenkleri Yayınevi, Ankara. ISBN:978-975-8303-90-8. (Kitap Basımı 2021).

Kurum: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Müzik Öğretmenliği, Eskişehir, Türkiye **E-mail:** mehmeta@anadolu.edu.tr izmirlimehmetcik@gmail.com.

ORCID: 0000-0002-1821-4870

An analytical glance at the Bağlama family of Turkish musical instruments

Abstract

It is thought to be beneficial to take a different look at the fact that the bağlama, one of our Turkish folk music instruments, has a large family known by various names, which creates confusion in the instrumental dimension of our music by being called different names within the same family. This study aims to provide a different perspective to the new generation of enthusiasts in contemporary Turkish folk music by handling the bağlama family both structurally and theoretically, and conducting an analytical review. While the ney instrument, which also has family members named differently but structured similarly to the bağlama family, is exemplified, it has been observed that the bağlama is distinguished not only by its size but also by different regional names. This document analysis-restricted study has been limited to the bağlama family. Bağlama family are classified as meydan saz, divan saz, çöğür, bağlama, boz, aşık saz, tanbura, two-stringed saz, bulgari, ırızva, kara düzen, cura, bağlama curası, tanbura curası and their features are stated. In addition, the perdeleme system in bağlama is explained.

Keywords: Bağlama, Bağlama family, instruments of the Bağlama family